

Filozofi i filozofski izvori u romanu Proljeća Ivana Galeba Vladana Desnice

Mijolović, Ena

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:887387>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i hrvatskog jezika i književnosti

Ena Mijolović

Filozofi i filozofski izvori u romanu

Proljeća Ivana Galeba Vladana Desnice

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Balić

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Preddiplomski studij filozofije i hrvatskog jezika i književnosti

Ena Mijolović

Filozofi i filozofski izvori u romanu

Proljeća Ivana Galeba Vladana Desnice

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje filozofija,
znanstvene grane povijest filozofije i hrvatska filozofija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Balić

Osijek, 2018.

Sažetak

Vladan Desnica (1905–1967) je u romanu Proljeća Ivana Galeba posredstvom glavnog protagonista Ivana Galeba izložio i promišljanja o filozofiji, o filozofima i o nauku pojedinih filozofa. U romanu je imenovao trinaesticu filozofa: Heraklita, Parmenida, Zenona, Demokrita, Platona, Epikura, Cicerona, Augustina, Giordana Bruna, Spinozu, Kanta, Hegela i Kierkegaarda.

U Proljećima Ivana Galeba Desnica se najčešće pozivao na Platona, Augustina i Kanta. Pritom je preuzimao ili parafrazirao promišljanja koja su ta trojica filozofa izložili u svojim djelima: Platon u Timeju i Državi, Augustin u Ispovijestima, a Kant u Kritici čistoga uma i u Kritici rasudne snage. No, Desnica je priopćio i vlastite stavove o njihovoj nauki, i to tako što je njihove tvrdnje hvalio ili kritizirao. Uz to, ponudio je i vlastito promišljanje o filozofiji, pri čemu je zaključio da filozofija nužno mora biti sveobuhvatna. Time je iskazao upućenost u obilježja i osobitosti filozofije, kao i upućenost u nauku brojnih filozofa, posebice u nauku Platona, Augustina i Kanta.

Ključne riječi: Vladan Desnica, Proljeća Ivana Galeba, Platon, Augustin, Kant, filozofski izvori

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Prosudbe Vladana Desnice o filozofiji u <i>Proljećima Ivana Galeba</i>	3
3. Filozofi i filozofski izvori u <i>Proljećima Ivana Galeba</i>	5
3.1. Platon	6
3.2. Augustin	9
3.3. Kant	13
4. Zaključak	17
5. Popis literature	19

1. Uvod

Vladan Desnica (1905–1967) je bio autor čiji književni ostvaraji ulaze u korpus hrvatske književnosti 20. stoljeća, pri čemu posebno treba istaknuti njegov roman *Proljeća Ivana Galeba* koji je objavljen 1957. godine. Prema prosudbama Krešimira Nemeca, taj roman je sinteza svih Desničinih idejnih i oblikovnih opredjeljenja te se u njemu nalaze gotovo sva pitanja kojima se prethodno bavio u svojoj novelistici, esejistici i poeziji.¹ Nemeć je također zapisao da je Desnica bio jedan od naših najobrazovanijih pisaca te da je bio vrlo dobro upućen u filozofiju.² Podatak o Desničinoj upućenosti u filozofiju opravdava proučavanje filozofa i filozofskih izvora u njegovu romanu. Da bih objasnila način kojim je Desnica pristupio filozofima i filozofskim izvorima u *Proljećima Ivana Galeba*, potrebno je iznijeti nekoliko činjenica o romanu. U *Proljećima Ivana Galeba* Desnica je progovarao posredstvom Ivana Galeba, koji je glavni lik i koji je jedini pripovjedač u djelu. Galeb je umjetnik i violinist koji dane provodi u bolnici te koji promišlja o svojem životu i iznosi prosudbe o raznim temama iz, primjerice, filozofije, estetike, religije, umjetnosti, prava i teorije književnosti. Osim što donosi epizode iz vlastita života, Galeb često zapada u digresije u kojima razmatra navedene teme, a te bi se digresije mogle izdvojiti kao zasebni eseji unutar romana. Nemeć je zapisao da se u romanu oblikuje »bogat esejističko-diskurzivni niz kao svojevrsna racionalna antiteza poetičnim slikama djetinjstva« koje opisuje Ivan Galeb.³ Upravo je u romanu naglasak stavljen na te esejističke digresije, dok radnja služi samo kao poveznica između njih. To je tvrdio i Desnica kada je posredstvom Galeba poručio sljedeće: »Da ja pišem knjige, u tim se knjigama ne bi događalo ama baš ništa. Pričao bih i pričao što mi god na milu pamet padne, povjeravao čitaocu, iz retka u redak, sve što mi prođe mišlju i dušom.«⁴

Smatram da je važno istaknuti da se u literaturi koja obrađuje obilježja ovoga romana, najčešće progovara samo o Desničinih prosudbama o estetici i umjetnosti. Kao primjer izdvajam poglavlje iz Nemećove knjige *Vladan Desnica*, koje je naslovljeno »Izvori Desničine poetike«, a u kojem se Desničina poetika dovodi u vezu s estetikom i umjetnošću.⁵ Filozofska komponenta u *Proljećima Ivana Galeba* u literaturi ili uopće nije navedena, ili se

¹ Krešimir Nemeć, »Predgovor«, u: Vladan Desnica, *Odabrana djela*, priredio Krešimir Nemeć (Vinkovci: Riječ, 1998), str. 7–13, na str. 7.

² Krešimir Nemeć, *Vladan Desnica* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1988), str. 135.

³ Nemeć, »Predgovor«, str. 10.

⁴ Vladan Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, u: Vladan Desnica, *Odabrana djela*, priredio Krešimir Nemeć (Vinkovci: Riječ, 1998), str. 17–316, na str. 93.

⁵ Nemeć, *Vladan Desnica*, str. 123–131.

navodi usputno. Najčešće su to zapisi slični ovom: »Galeb formulira svoje mišljenje o osnovnim filozofskim, etičkim i estetskim pitanjima, neprekidno se određuje prema umjetnosti, kulturi, povijesti.«⁶ Dakle, najčešće su to prosudbe koje upućuju na filozofske probleme u djelu, ali koje o tim problemima nikad detaljnije ne progovaraju. S obzirom na to da je filozofska sastavnica Desničina djela *Proljeća Ivana Galeba* često zanemarena, u ovom radu namjeravam se usredotočiti upravo na filozofsku sastavnicu. Svakako treba imati na umu da su *Proljeća Ivana Galeba* samo djelomična slika Desničine upućenosti u filozofiju, filozofe i filozofske izvore. U ovom radu namjeravam navesti filozofe koje Desnica spominje u svojem romanu, pri čemu ću detaljnije obraditi one na koje se najčešće pozivao. Nastojat ću obrazložiti kontekst u kojem Desnica spominje filozofe i filozofske izvore. Osim toga, istražiti ću i to zapisuje li Desnica promišljanja pojedinih filozofa u svojem romanu doslovno ili se odlučuje na tumačenje njihovih promišljanja. Također ću uputiti i na Desničine prosudbe o pojedinim filozofima. Pritom ću ukazati i na Desničino promišljanje o filozofiji. Sve najavljenom namjeravam obraditi u dvama poglavljima. U prvom od njih obradit ću Desničine stavove o filozofiji u *Proljećima Ivana Galeba*, dok ću u drugom obraditi filozofe i filozofske izvore, i to tako što ću navesti filozofe i filozofske izvore koji se spominju u romanu, pri čemu ću u zasebnim potpoglavljima pozornost posvetiti onima koji su najzastupljeniji.

⁶ Isto, str. 68.

2. Prosudbe Vladana Desnice o filozofiji u *Proljećima Ivana Galeba*

Premda u cjelokupnom romanu *Proljeća Ivana Galeba* postoji pozivanje na filozofe i filozofske izvore, u dvadeset četvrtom poglavlju Desnica je posredstvom Ivana Galeba nekoliko stranica posvetio i svojim promišljanjima o filozofiji. Već na samom početku Galeb tvrdi da je uvijek težio sva svoja maštanja i osjećaje izraziti logički, nakon čega je dodao sljedeće: »Imao sam ambiciju da od toga pravim filozofiju.«⁷ Pripovijedajući o potrebi za stalnim preispitivanjem i razumijevanjem svojih misli, Galeb progovara o problemu njihove dosljednosti i o težnji da one budu dosljedne.⁸ Također, Galeb progovara i o svojem strahu da ne zapadne u kontradikciju ili da ne postane nedosljedan, a kada propituje uzrok toga straha, zamjećuje da je razlog vjerojatno taj što on i jest nedosljedan.⁹ Potom se pita o tome je li nedosljednost uopće moguća ako misao proizlazi iz nas te je samim time dosljedna, nakon čega ističe da se dvije suprotne istine nikako međusobno ne isključuju, jer kada bi se isključivale, onda bi došlo do osiromašenja života i stvarnosti, kao i lišavanja misli jednog njezina dijela.¹⁰ Na početku poglavlja Desnica je naglasio da »nije moguće i govoriti istinu i lagati«, pa zaključio da se suprotnosti ipak ne bi trebale međusobno isključivati.¹¹ Važno je naglasiti da tu tvrdnju zapisuje u kosom pismu (kurzivu), a na koji način u romanu i bilježi sve one tvrdnje koje preuzima od nekog drugog autora. U ovom slučaju najvjerojatnije se radi o parafrazi Aristotelove formulacije načela protuslovlja koja je zapisana u *Metafizici*: »Nemoguće je da isto istomu i prema istome istodobno i pripada i ne pripada«¹² Dakle, radi se o tome da, kao što Aristotel detaljnije pojašnjava, istodobno nisu istinite oprečne izjave, znači, radi se o tome da je nemoguće istodobno i potvrđivati i nijekati ono što je istinito.¹³ Potaknut takvim mislima, Desnica bilježi da je za filozofiju važna obuhvatnost, pa čak i onda ako podrazumijeva obuhvaćanje suprotnosti.¹⁴ Galeb je tako zamijetio da je filozofija »samo izraz datog načina osjećanja, apriornog i uslovljenog uprav onakvim psihičkim ustrojstvom kakvo njen tvorac u sebi nosi«.¹⁵ Filozofski sustav samo je posljedica takva osjećanja, a izgradnja

⁷ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 89.

⁸ Isto, str. 89–90.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto, str. 90.

¹¹ Isto, str. 88.

¹² Aristotel, *Metafizika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan (Zagreb: Signum / Medicinska naklada, 2001), str. 87, 1005b 19–20.

¹³ Aristotel, *Metafizika*, str. 108, 1011b 12–25.

¹⁴ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 91.

¹⁵ Isto, str. 90.

takva sustava samo je težnja da se takvo osjećanje logički ustroji.¹⁶ Budući da su čovjeku kao maloj redukciji kozmosa svojstveni različiti načini osjećanja, Galeb zaključuje da čovjeku zato trebaju biti svojstvene i različite, pa i oprečne filozofije.¹⁷ Tako je glavni nedostatak filozofa taj što su najčešće jednoobrazni, a kada od svakoga filozofa uzmemo ponešto, tek tada, kako stoji u romanu, »filozofija postaje nešto«.¹⁸ Galeb je bio uvjeren da filozofi griješe zato što svoju filozofiju grade iz svojeg načina osjećanja, pa tako od jedne poezije čine jednu filozofiju, dok on iz različitih načina osjećanja gradi »mногоstraničnu viziju svijeta«.¹⁹ Galeb, naime, tvrdi: »Filozofi, kad su uopće nešto, u stvari su samo preruseni pjesnici.«²⁰ Njihova je poezija, kako smatra, iskreno naivna, jedina je istinska i jedina je prava poezija.²¹ Filozofi su, nastavlja Galeb, zapravo nesvjesni pjesnici, nehotični tvorci prave poezije čija se bit potvrđuje upravo u toj pjesničkoj naivnosti.²² Pjesnička naivnost filozofa ogleda se u njihovoj nesvjesnosti o samima sebi, točnije u tome što »svoje vizije života i svijeta šaraju savršeno ozbiljna lica, kao djeca kad rišu«.²³

Dakle, Desnica je smatrao da je filozofija odraz osjećanja filozofa, a budući da je čovjek malena redukcija kozmosa, svojstveni su mu različiti načini osjećanja. Filozofija bi zato, uvjeren je Desnica, trebala biti sinteza različitosti, pa čak i suprotnosti, jer jedino takva može biti istinita. Prevladavajućim filozofskim pristupima Desnica je zamjerao jednoobraznost u pristupu filozofiji, te zaključio da je za filozofiju važna obuhvatnost. Za takav pristup opredijelio se zato što je smatrao da jedino tako može izgraditi ispravnu, točnije istinsku filozofiju.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 91.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto, str. 92.

²³ Isto.

3. Filozofi i filozofski izvori u *Proljećima Ivana Galeba*

Ivan Galeb naglašava da se zanima za ljude, pa samim time i za njihove filozofije, a koje smatra karakternim crtama tih ljudi.²⁴ On je, naime, filozofiju razumijevao kao intimni sadržaj i bit čovjeka.²⁵ Pritom je istaknuo da je zanimljivo promatrati čovjeka u krugu njegove filozofije, kao u njegovu vrtu.²⁶ Kada je uspoređivao filozofiju s vrtom, izdvojio je nekolicinu filozofa koje je zamišljao svakog u svojem vrtu, nakon čega je dodao su to uistinu lijepe vizije. Tako je zamišljao Parmenida u svojem vrtu, Heraklita u svojem, a spomenuo je i Zenona, Demokrita, Platona, Epikura, Spinozu, Kanta, Hegela te Kierkegaarda.²⁷ Tom prilikom priopćio je da su oni veliki, nesvjesni pjesnici svojih vizija svijeta i stvaraoci svojih svjetova, pri čemu je napomenuo da se njihova veličina ističe sve do danas, ali da će se isticati i u budućnosti.²⁸ Na temelju tih zapisa može se zaključiti da je Desnica veličao te filozofe i dao im poseban značaj. Ipak, ostao je kritičan, te zaključio da u ponekim od tih vrtova rastu i loši plodovi, ali da i ta negativna strana njihove misli ima svoju ljepotu i čar, posebice zato što pridonosi jednom kompleksu filozofske misli, kao i zato što je važna raznolika perspektivnost.²⁹ Tako je zapisao i sljedeće: »Posmatrano u čitavom kompleksu, ne daje li i takav piskutljivi piccolo svoj dragocjeni i nezamjenjivi glasić u općem koncertu glasova?«³⁰ U preostalom dijelu romana imenovao je još nekolicinu filozofa. Tako u šesnaestom poglavlju spominje Giordana Bruna, ali pritom ne misli na filozofa, već to ime dodjeljuje trombonist Egidio svojem djetetu, kao što je i svojoj ostaloj djeci dao zvučna i »krupna herojička imena«.³¹ Desnica zapisuje da je to ime Egidijeva sina, dakle Giordano Bruno, bilo protestno ime.³² U dvadeset sedmom poglavlju Galeb svoju bolničarku naziva svojim Ciceronom.³³ S njom je, naime, često razgovarao, pri čemu mu je ona pričala razne priče. Kada svoju bolničarku naziva Ciceronom, Galeb vjerojatno aludira na usporedbu njezine pričljivosti s Ciceronomovom vještinom retorike, jer je taj rimski filozof, kao što doznajemo iz udžbenika koji je pod naslovom *Pregled antičke filozofije* napisao Tonći Kokić, među ostalim »koristio retoriku kao pomoćnu disciplinu za tumačenje filozofije«.³⁴ Pritom dodajem, premda ću o

²⁴ Isto, str. 91.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto, str. 62.

³² Isto.

³³ Isto, str. 107.

³⁴ Tonći Kokić, *Pregled antičke filozofije*, sveučilišni udžbenik (Zagreb: Naklada Breza, 2015), str. 305.

tome pisati u zasebnom potpoglavlju ovoga rada, da je Desnica u trideset osmom poglavlju spomenuo i srednjovjekovnog filozofa Aurelija Augustina.³⁵

Nakon što sam navela imena onih filozofa koje Desnica spominje, u daljnjem dijelu rada namjeravam se usmjeriti na one koji su najzastupljeniji u *Proljećima Ivana Galeba*. Riječ je o trojici filozofa koje ću detaljnije analizirati u zasebnim potpoglavljima. Stoga ću u naredna tri potpoglavlja, koja će biti poredana kronološki, prema razdoblju u kojem je svaki od njih živio, detaljnije pisati o Platonu, Augustinu i Kantu.

3.1. Platon

Osim što je imenovan u dvadeset četvrtom poglavlju, grčki filozof Platon, kao i pojmovi koji obilježavaju njegovu filozofsku misao, u *Proljećima Ivana Galeba* spomenuti su još na nekoliko mjesta. U četvrtom poglavlju Desnica je tako spomenuo demijurga.³⁶ Platon je u *Državi* stvoritelja nebeskih tijela nazvao *demiourgos*, a tu riječ upotrijebio je nekoliko puta i u *Timeju*.³⁷ U *Timeju* je Platon iznio svoju kozmologiju.³⁸ Govoreći o stvaranju kozmosa, Platon je uveo demijurga, koji se prema kozmosu odnosi kao umjetnik koji ga stvara, pri čemu se oslanja na vječno postojeći umni uzor.³⁹ Time je jasno da je bez ustanovljavanja demijurga nemoguće objasniti nastanak kozmosa, kao što je jasno i to da je *Timej* Platonovo djelo o demijurgu. Ta je činjenica važna zato što objašnjava da je nemoguće istaknuti samo jedno mjesto u tom djelu ili u cijeloj Platonovoj misli na kojem je Platon govorio isključivo o demijurgu. Demijurg je jedan od ključnih pojmova Platonove filozofije, jer je, ističe Platon u *Timeju*, sav nered pretvorio u red.⁴⁰ Isto tako, jedna od Platonovih misli o demijurgu jest i ta da je tvorac kozmosa kao uzor promatrao ono vječno, jer je kozmos lijep, a njegov tvorac dobar.⁴¹

Pripovijedajući o svojoj, kako je naziva, igri miša, a u kojoj se radi o zrcaljenju sunčeve svjetlosti pomoću ogledala, Galeb u četvrtom poglavlju govori da mu se činilo da pomicanjem sunčeve svjetlosti na licima slučajnih prolaznika ili na nekim predmetima, dolazi do

³⁵ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 160.

³⁶ Isto, str. 25.

³⁷ W.[illiam] K.[eith] C.[hampers] Guthrie, *Povijest grčke filozofije. Kasni Platon i Akademija*, knjiga V, preveo Dražen Pehar (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2007), str. 251.

³⁸ Branko Pavlović, »Tajne dijaloga Timaj«, u: Platon, *Timaj*, sa grčkog prevela i objašnjenja dodala Marjanca Pakiž. Predgovor, podnaslovi i tematski pregled Branko Pavlović (Beograd: NIRO »Mladost«, 1981), str. 5–49, na str. 7.

³⁹ Pavlović, »Tajne dijaloga Timaj«, str. 21.

⁴⁰ Platon, *Timaj*, sa grčkog prevela i objašnjenja dodala Marjanca Pakiž. Predgovor, podnaslovi i tematski pregled Branko Pavlović (Beograd: NIRO »Mladost«, 1981), str. 71.

⁴¹ Platon, *Timaj*, str. 68.

pokretanja tih predmeta i do pojavljivanja osmijeha na tužnim ljudskim licima.⁴² I tu dolazi do usporedbe toga čina s bogom kojega naziva demijurgom. Galeb kaže da malo ogledalo u dječjoj ruci i u njemu »jedna zarobljena zraka božjeg sunca« stvaraju iluziju o tome da je dijete postalo »jedan mali gospod bog«. ⁴³ Taj je bog »besprostoran i posvudašan« te odsutan iz svijeta i zbivanja u njemu, ali istodobno ima uvid i znanje o tim zbivanjima.⁴⁴ Ta Galebova tvrdnja o bogu ne podudara se s obilježjima Platonova demijurga, koji je istovjetan sa svojim djelom, koji u sebe uključuje sve dijelove kozmosa i koji postaje kozmosom.⁴⁵ Iz takve nepodudarnosti vidljivo je da je Desnica slobodno tumačio Platonov nauk o demijurgu. Galeb tvrdi da ga je takvo poimanje boga i sreće pratilo tijekom čitava života i da je uvijek, a kada bi gledao umorne, bolesne i nesretne ljude kako se ponekad osmjehnu kao da im je došao nekakav bljesak nade i utjehe, zamišljao da se »nesmiljena ruka demijurga igra s ovim nevoljnicima, odrazuje im svog ćudljivog *miša* na licu, zavarava im glad sreće svojim lepršanjem«. ⁴⁶ Demijurg im tako daje »sa svog varavog ogledalca jedan odbлесак vječnosti na njihova stara i umorna lica«. ⁴⁷ Vječnost koju je Desnica pripisao demijurgu, bliska je Platonovoj tvrdnji o tome da je bog stvarajući kozmos promatrao ono vječno kao uzor.⁴⁸

U desetom poglavlju, u kojem je ponovno pripovijedao o ranjenicima i izbjeglicama koje je tijekom rata vidio u bolnicama i u kojem je pripovijedao o njihovim licima dok spavaju, a koja ne lažu i odražavaju pravu bijedu ljudi, Galeb je još jednom spomenuo demijurga.⁴⁹ Tom prilikom rekao je da se čovjek dok spava, boraveći u dubinama svoje podsvijesti, spaja s praiskonskim te da se to odražava na licu spavajućeg čovjeka.⁵⁰ Kada je gledao ranjenike dok spavaju, na njihovim licima vidio je »lepršav odraz demijurgova zrcala«. ⁵¹ U ovom kontekstu demijurg se ponovno spominje kao tvorac. Dakle, Desničino poimanje demijurga ponovno je bilo blisko Platonovu demijurgu stvoritelju.

Opisujući generala koji je boravio u bolnici kada i on, Galeb u četrdeset petom poglavlju govori o, kako je naziva, karakterologiji trbuha.⁵² Naime, poručio je da je opazio postojanje posebnog tipa herojskog, generalsko-državničkog trbuha koji je obilježavalo to da nije bio

⁴² Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 24–25.

⁴³ Isto, str. 25.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Pavlović, »Tajne dijaloga Timaj«, str. 23.

⁴⁶ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 25.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Platon, *Timaj*, str. 68.

⁴⁹ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 39.

⁵⁰ Isto, str. 40.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto, str. 196.

pretjerano odijeljen od prsnog koša.⁵³ Takav tip trbuha, tvrdi Galeb, sugerira malenu korekturu Platonove trihotomije duše.⁵⁴ Takav trbuh nalazi se, poručuje Galeb, između »thymoeidés-a i epithymetikón-a«.⁵⁵ Platon u *Državi* dušu dijeli na tri dijela: na umni, srčani i požudni. Svaki od njih tiče se jednog staleža društva i njemu pripadajuće vrline.⁵⁶ Budući da se Desnica koristio grčkim nazivljem za dijelove duše, važno je podsjetiti na to da se, kao što doznajemo iz »Uvoda« koji je za jedno od hrvatskih izdanja Platonove *Države* napisao Jure Zovko, umni dio duše na grčkom naziva *to logistikón*, požudni se naziva *epithymetikón*, a voljni ili srčani dio *thymoeidos*.⁵⁷ U Platonovu nauku o duši umni se dio duše, jedini koji je besmrtnan, nalazi u glavi, dok se srčani nalazi u grudima, a požudni u utrobi.⁵⁸ Stoga se Desničino tumačenje Platonova učenja o duši podudara s Platonovim smještanjem dijelova duše u ljudskom tijelu.

Generalsko-državnički trbuh, tvrdi Galeb, služi za dobivanje odlikovanja, a u njemu se nalazi središte državničkih osjećaja.⁵⁹ Takvi trbusi čuvaju državno ustrojstvo, političke i društvene odredbe, ustavne garancije te omogućavaju pristojan i organiziran građanski život.⁶⁰ Čuvari su, naučava Platon, onaj stalež društva u kojem prevladava srčani dio duše i u kojem je najvažnija vrлина hrabrost, dok su proizvođači stalež u kojem prevladava požudni dio duše i u kojem je najvažnija vrлина umjerenost.⁶¹ Galeb je smatrao da se generalsko-državnički trbuh nalazi između srčanog i požudnog dijela duše, što bi podrazumijevalo da posjeduje obilježja obaju dijelova duše. Međutim, čini se da nije tako, jer se Galebov opis spomenutog tipa trbuha nimalo ne podudara s obilježjima požudnog dijela duše, dok je opet sukladan s Platonovim opisom čuvara u *Državi*, a koji imaju »znanje upravljanja državom«.⁶²

U osmom poglavlju Galeb je tvrdio da iz brojnih religija i iz brojnih filozofskih sustava proizlazi da čovjek ima dušu koja je beskrajna i besmrtna.⁶³ Ta tvrdnja obuhvaća i Platona, koji je smatrao da duša posjeduje besmrtni, dakle umski dio.⁶⁴ Upućujući na brojnost religija i

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Branko Bošnjak, »Sistem idealizma – Platon«, u: Branko Bošnjak, *Grčka filozofija. Od prvih početaka do Aristotela*. Filozofska hrestomatija II (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978), str. 93–113, na str. 108.

⁵⁷ Jure Zovko, »Uvod«, u: Platon, *Država*. Prijevod Martin Kuzmić. Uvod i redakcija Jure Zovko (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2009), str. 7–58, na str. 30.

⁵⁸ Guthrie, *Povijest grčke filozofije. Kasni Platon i Akademija*, str. 307–308.

⁵⁹ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 196.

⁶⁰ Isto, str. 196–197.

⁶¹ Bošnjak, »Sistem idealizma – Platon«, str. 108–109.

⁶² Platon, *Država*. Prijevod Martin Kuzmić. Uvod i redakcija Jure Zovko (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2009), str. 177.

⁶³ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 52.

⁶⁴ Guthrie, *Povijest grčke filozofije. Kasni Platon i Akademija*, str. 307.

filozofija koje govore o besmrtnosti duše, a posebno pojašnjavajući Platonov nauk o duši, koji je, doduše, nerijetko interpretirao, Desnica se iskazao kao dobar poznavalac Platonove misli. U trideset petom poglavlju, koje obuhvaća i ukazivanje na razlog zbog kojega ne piše, Galeb tvrdi da je neuk i da sve što zna nije naučio, već je otkrio vlastitim snagama, zbog čega sve što zna poznaje onako kako mu je potrebno i onako kako mu odgovara.⁶⁵ Takvo znanje čini se kao jedan oblik luksuza, jer je oblikovano onako kako njegov mozak zahtjeva i kako može primiti.⁶⁶ Galeb se pita ne vrijedi li za svaku osobu da shvaća onako kako joj je najlakše obuhvatiti i primiti podatke, a sugovornik mu odgovara da ljudi najčešće imaju standardizirani pojam o stvarima, zbog čega su njegovi pojmovi individualni i, samim time, luksuzni, pri čemu taj luksuz naziva apstraktnim i »platonskim luksuzom«.⁶⁷ S obzirom na to da Desnica uz pridjev *platonski* dodaje i pridjev *apstraktni*, čini se da pomišlja na Platonov idealizam, koji očitito uspoređuje s koncepcijom znanja i shvaćanja Ivana Galeba. Dokaz da Desnici nije stran pojam idealizma sastoji se u tome što je idealizam spomenuo dva puta u romanu. U trećem poglavlju nasuprot određenja stvarnog postavlja idealizam,⁶⁸ dok u petnaestom tvrdi da se idealizam građana sastoji od toga da su prvotno stvorili bestjelesna božanstva, a onda su prema njima napravili materijalne fetiše i idole.⁶⁹ Iako Desnica u ova dva slučaja nije govorio o platonskom idealizmu, smatram da je važno ukazati na njegovo shvaćanje idealizma, a da bi bilo jasnije što je razumijevao pod »platonskim luksuzom«. Platonov se idealizam, naime, odnosi na teoriju da ideje koje prethodno imaju samo pojmovno značenje, zbog čega, kako ističe Branko Bošnjak, hipostaziraju u samostalna supstancijalna bića koja sadrže stvarnost u sebi.⁷⁰ Desničino razumijevanje idealizma zato i je na tragu onoga što jest Platonov idealizam, pa slijedi da platonski luksuz uistinu označava apstrakciju, isključivu pojmovnost u mišljenju koje time biva kompleksno. Pritom dodajem da Desnica u šezdeset prvom poglavlju spominje platonsku ljubav koja je na transcendentalnoj osnovi.⁷¹

3.2. Augustin

U trideset osmom poglavlju Galeb pripovijeda o svojem susretu sa svećenikom koji ga je podučavao dok je bio mlađi. Svećenik mu zamjera na njegovu umjetničkom životu, tvrdeći da

⁶⁵ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 143.

⁶⁶ Isto, str. 144.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto, str. 23.

⁶⁹ Isto, str. 55.

⁷⁰ Bošnjak, »Sistem idealizma – Platon«, str. 100.

⁷¹ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 279.

je Galeb dobar, ali da većinu stvari čini samo zbog zabave i da mu nedostaje ozbiljnosti.⁷² Svećenik mu kaže: »Ti si se u svijetu realnih činjenica kretao kao u svijetu umjetnosti. Za tebe je život bio teatar.«⁷³ Smatra da mu je to postalo zaprekom za njegov daljnji umjetnički razvoj.⁷⁴ Svećenik kaže da bi se za Galeba moglo reći »amavit spectacula tragica«.⁷⁵ Budući da nekoliko rečenica poslije Galeb spominje Augustina, zaključila sam da bi sintagma *amavit spectacula tragica* mogla biti preuzeta od Augustina, što se ispostavilo točnim. Naime, naslov drugog poglavlja treće knjige Augustinovih *Ispovijesti* glasi »Amavit spectacula tragica«.⁷⁶ Naslov toga poglavlja u hrvatskom prijevodu glasi »Strast za kazalištem«.⁷⁷ Jasno je da je svećenik tim riječima htio još dodatno prikazati nemirni i, za njega, iracionalni Galebov duh. Svećenik je potom rekao i to da Galebovom glavom nikada nije prošla nijedna misao te da je sve ono za što je držao da je misao, zapravo bila samo slikovnost, igra senzibilnosti i osjećanja, čak i osjećanja boli.⁷⁸ Svećenik kaže da je svjestan da je Galeb dosta propatio u životu, ali se pita nije li tome možda bila kriva i neka njegova ljubav prema patnji.⁷⁹ Zatim mu je poručio sljedeće: »Et tamen pati vult, et dolor ipse est voluptas eius, mogao bih reći s Augustinom.«⁸⁰ U ovom slučaju nije bilo dvojbe da se radi o preuzimanju od Augustina, a pretraživanjem *Ispovijesti* na latinskom jeziku pronašla sam da je riječ o trećoj rečenici koja je zapisana unutar već spomenuta poglavlja »Amavit spectacula tragica«. Ta rečenica nalazi se u sljedećem obliku: »Et tamen pati vult ex eis dolore spectator, et dolor ipse est voluptas ejus.«⁸¹ Budući da se razlikuje od one u *Proljećima Ivana Galeba*, tu rečenicu potražila sam i u drugim latinskim izdanjima *Ispovijesti*, pa sam je u izdanju iz 1992. godine pronašla u obliku koji je gotovo istovjetan onom iz Desničina romana: »Et tamen pati vult ex eis dolore

⁷² Isto, str. 160.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Aurelius Augustinus, *Confessionum*, liber 3, caput 2. Vidi i: »S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim«, u: *Patrologiae cursus completus*, accurate J.-P. Migne. *Patrologiae Latinae Tomus XXXII. S. Aurelii Augustini. [Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensione]. Tomus primus.* (Parisiis: Apud Garnier fratres, editores et J.-P. Migne successores, 1877), stupci 659–868. Poglavlje »Amavit spectacula tragica« otisnuto je na stupcima 683–684, a naslov poglavlja zapisan je na stupcu 683.

⁷⁷ Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, preveo Stjepan Hosu (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002), str. 39–41.

⁷⁸ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 160.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Aurelius Augustinus, *Confessionum*, liber 3, caput 2. Vidi i: »S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim«, u: *Patrologiae cursus completus*, accurate J.-P. Migne. *Patrologiae Latinae Tomus XXXII. S. Aurelii Augustini. [Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensione]. Tomus primus.* (Parisiis: Apud Garnier fratres, editores et J.-P. Migne successores, 1877), stupac 683.

spectator et dolor ipse est voluptas eius.«⁸² Iako, dakle, Augustin u *Ispovijestima* nije zapisao rečenicu koja bi bila istovjetna onoj koju je Desnica zapisao u *Proljećima Ivana Galeba*, ipak nema dvojbe da je riječ upravo o toj rečenici. Naime, u Desničinu navođenju nedostaje dio rečenice (*ex eis dolorem spectator*) koji se nalazi u oba latinska izdanja kojima sam se poslužila.⁸³ Stoga je moguće da je Desnica, bilo slučajno bilo namjerno, izostavio taj dio rečenice. Još jedan dokaz za to da inačica rečenice kakvu zapisuje Desnica ne postoji u *Ispovijestima*, nalazi se i u hrvatskom prijevodu, koji navodim zbog boljeg razumijevanja: »Pa ipak gledalac želi da zbog njih trpi bol i sama je ta bol njegova naslada.«⁸⁴ Ako se uzme u obzir da tom rečenicom svećenik upućuje na Galeba, onda je očigledno da subjekt izvorne rečenice »gledalac« u Desničinu preuzimanju zamjenjuje neizrečeni subjekt Ivan Galeb, a budući da Desnica tu rečenicu ne stavlja ni u navodnike, ni u koso pismo, nameće se zaključak da je svjesno preoblikovao rečenicu kojom dodatno karakterizira Galeba. Naime, Galeb je taj kome je njegova bol naslada. On ima, kako kaže svećenik, »ljubav prema patnji«.⁸⁵

U nastavku svećenik kaže da je za Galeba ta ljubav prema patnji nekakva potreba, a Galeb napominje da je ona »nekakva miserabilis insania«,⁸⁶ nakon čega dodaje »kako dalje veli Augustin«.⁸⁷ S obzirom na to da u ovom slučaju Galeb navodi da tako »veli Augustin«, rečenicu sam potražila u istom poglavlju u kojem se nalazila prethodno spomenuta rečenica. I uistinu, odmah nakon rečenice »et tamen pati vult ex eis dolorem spectator, et dolor ipse est voluptas ejus«, u *Ispovijestima* se nalazi i sljedeća rečenica: »Quid est, nisi miserabilis insania?«⁸⁸ U hrvatskom prijevodu *Ispovijesti* ta rečenica glasi: »Što je to ako ne jadna ludost?«⁸⁹ Galeb kaže da neki sintagmu *miserabilis insania* čitaju kao »amabilis insania«.⁹⁰

⁸² »Aureli Augustini Confessionum libri tredecim«, u: [Aurelius] Augustine, *Confessions*, [vol.] I. Introduction and Text James J. O'Donnell (Oxford: Clarendon Press / University Press, 1992), str. 1–205, na str. 23.

⁸³ »S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim«, u: *Patrologiae cursus completus*, accurate J.-P. Migne. *Patrologiae Latinae Tomus XXXII. S. Aurelii Augustini. [Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem. Tomus primus.]* (Parisiis: Apud Garnier fratres, editores et J.-P. Migne successores, 1877), stupac 683; »Aureli Augustini Confessionum libri tredecim«, u: [Aurelius] Augustine, *Confessions*, [vol.] I. Introduction and Text James J. O'Donnell (Oxford: Clarendon Press / University Press, 1992), str. 23.

⁸⁴ Augustin, *Ispovijesti*, str. 40.

⁸⁵ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 160.

⁸⁶ Isto, str. 161.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Aurelius Augustinus, *Confessionum*, liber 3, caput 2. Vidi i: »S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim«, u: *Patrologiae cursus completus*, accurate J.-P. Migne. *Patrologiae Latinae Tomus XXXII. S. Aurelii Augustini. [Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem. Tomus primus.]* (Parisiis: Apud Garnier fratres, editores et J.-P. Migne successores, 1877), stupac 683.

⁸⁹ Augustin, *Ispovijesti*, str. 40.

⁹⁰ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 161.

Isto tako, kaže da bi se mogla »postaviti i treća, najstroža lekcija: miserabilis infamia«. ⁹¹ Međutim, ova dva zapisa ne nalaze se u *Ispovijestima*, zbog čega zaključujem da se radi o Desničinu tumačenju sintagme *miserabilis insania*. ⁹² U slobodnijem prijevodu »amabilis insania« značila bi »voljena ludost«. ⁹³ »Miserabilis infamia« bi pak značila »jadna sramota«. ⁹⁴ Sada je jasno da se Desnica poigrao Augustinovim riječima u svrhu naglašavanja toga da je Galebov umjetnički život, koji je nerijetko gubio vezu sa stvarnošću, često graničio s ludilom, a konačno možda je on za Galeba rezultirao razočaranjem, pa i sramotom zbog vječnog lutanja, nedostatka smirenosti i potvrđivanja samoga sebe kao onoga tko je zadovoljan sobom.

Svećenik i Galeb potom su nastavili razgovarati o smirenju. Svećenik je tvrdio da Galebu nedostaje smirenje, dok je Galeb smatrao da smirenje nije za njega i da ga želi samo povremeno. ⁹⁵ Galeb kaže da mu ništa nije tako strano kao »smirena sreća smirenih ljudi«. ⁹⁶ Također dodaje da je jedina postojana i aktualna istina smrt te da njemu neprekidno kretanje i vječiti nemir stvaraju iluziju da ga smrt ne može stići. ⁹⁷ Iz toga proizlazi da je Galeb smrt poistovjećivao sa smirenjem. Tako kaže da bi se mogla osmisliti moderna priča o čovjeku koji, umoran od vječnog kretanja, odustaje i odlučuje stati i umrijeti. ⁹⁸ U tom trenu se, nastavlja Galeb, javlja »odgovarajuća filozofija: smirenje je najveća sreća, najveće dobro; ono je posljednja mudrost, vrhovna radost; smrt je najviša istina«. ⁹⁹ S obzirom na to da je ovu misao Desnica zapisao u istom poglavlju u kojem je zapisao i pozivanja na Augustina, razumljivo je da i ona ima veze s Augustinom. I uistinu, sličnu misao Augustin je zabilježio u prvom poglavlju prve knjige *Ispovijesti*, kada spominjući ljudsku smrtnost kaže sljedeće: »nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi«. ¹⁰⁰ Kada pak čovjek počne osjećati smrt koja mu prožima tijelo, tada ustaje i tada nestaje »filozofija smirenja, i smjesta niče druga, suprotna: život, život je sve«. ¹⁰¹ Galeb je bio uvjeren da je vrhovna mudrost nemir, a jedini bog crv nemira. ¹⁰² Stavljajući Augustinovo mišljenje u svećenikova usta, a suprotno mišljenje u

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

⁹³ Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik* (Bjelovar: Dunja d.o.o., 2006), natuknica »amo«, str. 80a.

⁹⁴ Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*, natuknica »infamia«, str. 522b.

⁹⁵ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 162.

⁹⁶ Isto, str. 163.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto, str. 164.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Augustin, *Ispovijesti*, str. 7.

¹⁰¹ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 164.

¹⁰² Isto.

Galebova usta, Desnica je postigao kontrast između ta dva lika i dodatno potvrdio te prikazao njihove karaktere.

3.3. Kant

U već spomenutom dvadeset četvrtom poglavlju, a koje se može okarakterizirati kao esej o filozofiji, Desnica je spomenuo i Immanuela Kanta. To je učinio u sljedećoj rečenici: »Zar još i danas, na primjer, stari Kant nema izvjesnu svoju specifičnu draž, sa svojim utanjenim, žičanim glasom, sličnim onom oglodanom, pomalo racionalističkom glasu prestarjelih klavira.«¹⁰³ Inače, od čak deset spomenutih filozofa u tome poglavlju, Kant je jedini o kojem je Desnica zapisao dodatne odredbe, što upućuje na važnost koju je pridao tom njemačkom filozofu.

Kada u četrnaestom poglavlju govori o smrti, Galeb ističe da ljudi smrt drugih ljudi redovito doživljavaju tek kao gubitak jednog čovjeka, dok njihovi životi nastavljaju trajati.¹⁰⁴ Međutim, naša vlastita smrt znači kraj svega. Galeb tako kaže sljedeće: »Ali ako ja zatvorim oči, odjednom nestaje sve.«¹⁰⁵ Takva smrt nije samo naša smrt. Ona je »kataklizma svega.«¹⁰⁶ Galeb kaže da našim nestankom nestaje i mjerilo postojanja i nepostojanja.¹⁰⁷ Razlog takvu mišljenju počiva na Galebovoj predodžbi o tome da tijekom vremena daju naši otkucaji srca, dok prostoru prostornost daje kretanje naših misli u prostoru.¹⁰⁸ To potvrđuje i misao koju Galeb iznosi u šezdeset petom poglavlju: naše je biće mala točka svijesti okružena beskrajem ništavila.¹⁰⁹ Prema tome, mi smo jedina svijest koju poznajemo i koja percipira sve što ju podražuje, dok se gašenjem naših života gasi i naša svijest, a time i jedina percipirajuća točka našega bića, što podrazumijeva i pretpostavlja gašenje svega. Naravno, ne svega uopće, nego svega onoga što nas je podražavalo, jer za nas postoji samo ono što percipiramo. Našom smrću nestaju i vrijeme i prostor. Tako je i Kant u *Kritici čistoga uma* zapisao da vrijeme nije ništa bez subjekta koji spoznaje.¹¹⁰ Tome je tako zato što je vrijeme, kao i, uostalom, prostor, subjektivna forma opažanja, dakle, oni vrijeđe samo za onoga tko opaža, pa bez njega ni ne

¹⁰³ Isto, str. 92.

¹⁰⁴ Isto, str. 53.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto, str. 291.

¹¹⁰ Immanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984), str. 41.

postoje. Kant je tvrdio da mi poznajemo samo onaj način opažanja koji nam je svojstven.¹¹¹ Također, tvrdio je da mi ne možemo suditi o zorovima drugih ljudi, kao ni o tome imaju li oni ista ograničenja u zrenju kao i mi.¹¹² Kao što doznajemo iz studije koju je o Kantu napisao Vladimir Filipović, to je zato što spoznajemo samo one pojave koje ovise o našim spoznajnim moćima, a nikad stvar po sebi.¹¹³ To potvrđuje i Galeb kada kaže da se našim nestankom »sam prostor odjednom splošjava u besprostornost, u nepostojanje«. ¹¹⁴ Sličnu misao Kant je iznio u onom dijelu *Kritike čistoga uma* koji je naslovio »Transcendentalna estetika«. ¹¹⁵ U tom smjeru ide i sljedeća Galebova tvrdnja: »Jer prostor i vrijeme puki su žičani skeleti, kavezi u kojima su zarobljena naša bivanja i naša doživljavanja – krhki kavezi koji se udarcem dlana sklapaju u bezdimenzionalnost.« ¹¹⁶ Inače, Kant je zapisao i to da je prostor »forma svih pojava vanjskih osjetila, tj. subjektivni uvjet osjetilnosti pod kojim nam se jedino omogućuje vanjsko zrenje«. ¹¹⁷ A vrijeme je, ponovno prema Kantovu mišljenju, »nužna predodžba koja je osnova svemu zrenju«. ¹¹⁸ Ono je, poručuje Kant, forma zrenja nas samih i naših unutarnjih stanja. ¹¹⁹ Očekivano, Kant je svoje tvrdnje razradio vrlo detaljno, dok se Desnica poslužio samo osnovnom Kantovom zamisli o vremenu i prostoru. Desnica pritom nije pravio razliku između prostora i vremena. Oni su za njega bili »kavezi u kojima su zarobljena naša bivanja i naša doživljavanja«. ¹²⁰ Naime, iako su, kako tumači Filipović, za Kanta prostor i vrijeme oblici koji postoje u svijesti kao mogućnosti doživljavanja prije samih doživljaja, ¹²¹ razlika između njih je, ističe Kant, u tome što je forma prostora vezana uz vanjsko osjetilo, a forma vremena uz unutarnje osjetilo. ¹²² Osim toga, Kant je smatrao da je vrijeme formalni uvjet *a priori* svih pojava, jer je prostor ograničen samo na vanjske pojave, a budući da sve predodžbe kao određenja duše pripadaju unutarnjem stanju, one potpadaju pod formu vremena, zbog čega je vrijeme uvjet svake pojave. ¹²³ Time je vrijeme nadređeno prostoru, a što Desnica u svojem djelu nije istaknuo.

¹¹¹ Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 43.

¹¹² Isto, str. 37.

¹¹³ Vladimir Filipović, »Immanuel Kant«, u: Vladimir Filipović (urednik), *Klasični njemački idealizam*. Filozofska hrestomatija VII (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979), str. 16–44, na str. 27.

¹¹⁴ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 53.

¹¹⁵ Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 40.

¹¹⁶ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 53.

¹¹⁷ Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 37.

¹¹⁸ Isto, str. 39.

¹¹⁹ Isto, str. 40.

¹²⁰ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 53.

¹²¹ Filipović, »Immanuel Kant«, str. 25.

¹²² Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 35.

¹²³ Isto, str. 41.

Misao koja je u *Proljećima Ivana Galeba* također na tragu Kantove, nalazi se i u trideset drugom poglavlju. Tom prilikom Galeb suprotstavlja instancu *ja* i čitav svijet, koji se prema *ja* odnosi kao objekt i u odnosu na kojeg se *ja* ostvaruje.¹²⁴ Za Kanta se, kao što ističe Filipović, te forme očituju tek u doživljaju.¹²⁵ Od izuzetne važnosti Kantu je pritom forma prostora koja je zaslužna za to da se »određeni osjeti svedu na nešto izvan mene«. ¹²⁶ Zato je razumljivo da subjekt postaje svjestan sebe i svojih mogućnosti tek u međudjelovanju s okolinom u kojem uviđa da je drugačiji od ostalih objekata i u kojem uviđa samog sebe.

U četrdeset prvom poglavlju, a kada je izlagao o tome da mržnja daje osjećaj neslobode, Galeb otkriva da se zbog takva osjećaja uvijek odmicao od mržnje.¹²⁷ Zatim je pojasnio da izbjegavanje mržnje nije nikakva dobrota, nego samo »jedan vid težnje za onom ptičjom slobodom čija vajna ljepota i leži u njenoj nesvrhovitosti«. ¹²⁸ Upravo ovakvo poimanje ljepote pronalazimo u Kantovoj *Kritici rasudne snage*. Kant je, naime, zapisao sljedeće: »Ljepota je forma svršnosti nekoga predmeta, ukoliko se ona opaža na njemu *bez predodžbe neke svrhe*«. ¹²⁹ Ovom prilikom izdvajam Filipovićevo tumačenje ove Kantove rečenice: neki je predmet u smislu prirodne teleologije objektivno svrhovit, a u smislu onoga što ugodno djeluje na nas, subjektivno je svrhovit, i to bilo da je lijep bilo da je estetski vrijedan, pa je subjektivna svrhovitost usmjerena na formu, a ne na sadržaj. ¹³⁰ Kant je tvrdio da se, kako naglašava Filipović, u doživljaju ljepote koji počiva samo na ugodi koja nije podvrgnuta nikakvim osjetilnim ni moralnim potrebama, radi o doživljaju bezinteresnog sviđanja. ¹³¹ Stoga je, zapisuje Filipović, bit ljepote svrhovitost bez svrhe. ¹³² Filipovićevo tumačenje tih Kantovih promišljanja bilo je ovakvo: budući da se tek subjektivna svrhovitost dotiče područja estetike predmeta, taj predmet može biti lijep tek onda kada se zanemari njegov sadržaj, čime gubi namjernost ili svrhu »bilo patriotsku, bilo religijsku, bilo etičku, a time i didaktičku«. ¹³³ Ljepota je time estetička svrhovitost bez svrhe u smislu sadržaja koji bi uključivao bilo koji drugu vrstu sviđanja, osim one koja počiva na ugodi, a koja se ionako tiče samo forme. Filipović je smatrao da djelo koje u sebi sadrži svrhovitost bez svrhe, stvara

¹²⁴ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 130.

¹²⁵ Filipović, »Immanuel Kant«, str. 25.

¹²⁶ Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 35.

¹²⁷ Desnica, »Proljeća Ivana Galeba«, str. 177.

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Immanuel Kant, *Kritika rasudne snage*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Kultura, 1957), str. 74.

¹³⁰ Filipović, »Immanuel Kant«, str. 41.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto.

¹³³ Isto.

stvaralački genij i da u čovjeku pobuđuje ugodu bezinteresnog sviđanja.¹³⁴ Tako je za Galeba ptičja sloboda lijepa, jer u njemu pobuđuje isključivo ugodu, dakle bezinteresno mu se sviđa.

¹³⁴ Isto.

4. Zaključak

U romanu *Proljeća Ivana Galeba* sjedinjuju se Desničina idejna usmjerenja. U njemu je Desnica posredstvom Ivana Galeba, glavnog protagonista romana, iznio i stavove koji se odnose na filozofiju, filozofe i filozofske izvore. Štoviše, promišljanjima o filozofiji posvetio je cijelo jedno poglavlje svojega romana.

U ovom radu analizirala sam upravo Desničine zapise o filozofiji, filozofima i filozofskim izvorima. Posebnu pozornost pritom sam posvetila trojici najspominjanijih filozofa u *Proljećima Ivana Galeba*: Platonu, Augustinu i Kantu. Tom prilikom ukazala sam na ona djela tih filozofa iz kojih je Desnica koristio tvrdnje u svojem romanu, i to bilo da ih je citirao, bilo da ih je parafrazirao.

U *Proljećima Ivana Galeba*, točnije u dvadeset četvrtom poglavlju tog romana, Desnica je izložio promišljanja o filozofiji. Pritom je smatrao da filozofija mora biti sveobuhvatna i da je izraz nečijeg osjećanja, a koje, kad se logički ustroji, daje filozofski sustav. Galeb je ljude tako promatrao u okviru njihovih filozofija. Od filozofa je, pak, hvalio Parmenida, Heraklita, Zenona, Demokrita, Platona, Epikura, Spinozu, Kanta, Hegela i Kierkegaarda. Osim njih, spomenuo je i Giordana Bruna, Cicerona i Augustina. Najčešće se, ponavljam, pozivao na Platona, Augustina i Kanta.

Što se tiče Platona, Desnica je u romanu spomenuo demijurga, što je pojam kojim Platon poima boga. Desničin demijurg je besprostoran i odsutan iz svijeta, ali i vječan. Takva vizija demijurga tek se djelomično podudara s Platonovom. Naime, Platonov je demijurg istovjetan sa svojim djelom. Osim spominjanja demijurga, Desnica je iz Platonove filozofije preuzeo i nauk o trodiobi duše, koji je Platon zapisao u *Državi*. Tom prilikom Desnica se koristio grčkim nazivljem za dijelove duše, pri čemu je naglasak stavio na požudni i srčani dio duše. Naposljetku, koristio se i sintagmama koji ne dolaze iz Platonove filozofije, ali se odnose na Platona. Tako je spomenuo platonsku ljubav te osmislio sintagmu *platonski luksuz*, kojom je pomišljao na Platonov idealizam.

Kada se pozivao na Augustina, Desnica je preuzeo zapise i naslov poglavlja iz njegovih *Ispovijesti*. Najprije je zapisao sintagmu *amavit spectacula tragica*, koja je, zapravo, bila naslov drugog poglavlja treće knjige *Ispovijesti*. Potom je zapisao »et tamen pati vult, et dolor ipse est voluptas eius«, što je dio rečenice koju je Augustin zabilježio u drugom poglavlju treće knjige svojih *Ispovijesti*. Desnica je zatim od Augustina preuzeo i sintagmu *miserabilis insania*, ali i napisao sintagme *amabilis insania* i *miserabilis infamia*, koje se, doduše, ne

nalaze u Augustinovu djelu, no kojima je parafrazirao sintagmu *miserabilis insania* preuzetu iz *Ispovijesti*.

U *Proljećima Ivana Galeba* Desnica je ukazao na značaj Kanta: »Zar još i danas, na primjer, stari Kant nema izvjesnu svoju specifičnu draž, sa svojim utanjenim, žičanim glasom, sličnim onom oglodanom, pomalo racionalističkom glasu prestarjelih klavira.« Osim toga, promišljao je o prostoru i vremenu, kao i o čovjeku kao biću koje se ostvaruje tek u odnosu na svijet koji mu predstavlja objekte. Gotovo istovjetna razmišljanja Kant je izložio u *Kritici čistoga uma*. No, Desnica je od Kanta preuzeo i poimanje lijepog, kao onog čija je bit svrhovitost bez svrhe. Budući da nije detaljnije pojasnio svoje shvaćanje, ipak je vrlo teško analizirati sličnosti ili razlike koje bi obilježavale njegovu i Kantovu misao.

Premda se u dosadašnjoj literaturi rijetko spominje filozofska sastavnica u *Proljećima Ivana Galeba*, ovim radom dokazano je da ta sastavnica svakako postoji. Desnica se u svojem romanu pozvao na čak trinaesticu filozofa, a najčešće na Platona, Augustina i Kanta. O filozofima i njihovim tvrdnjama iznosio je prosudbe: hvalio ih ili ih kritizirao. Time je dokazao svoju upućenost u filozofiju i u nauk pojedinih filozofa. Stavove filozofa pritom nije preuzimao nekritički, nego ih je tumačio, parafrazirao, ali i prilagođavao porukama koje je namjeravao odaslati svojim romanom *Proljeća Ivana Galeba*.

5. Popis literature

Aristotel. 2001. *Metafizika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan (Zagreb: Signum / Medicinska naklada, 2001).

Augustin, Aurelije. 2002. *Ispovijesti*, preveo Stjepan Hosu (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002).

»S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim«. 1877., u: *Patrologiae cursus completus*, accurate J.-P. Migne. *Patrologiae Latinae Tomus XXXII. S. Aurelii Augustini. [Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem. Tomus primus.]* (Parisiis: Apud Garnier fratres, editores et J.-P. Migne successores, 1877), stupci 659–868.

»Aureli Augustini Confessionum libri tredecim«. 1992., u: [Aurelius] Augustine, *Confessions*, [vol.] I. Introduction and Text James J. O'Donnell (Oxford: Clarendon Press / University Press, 1992), str. 1–205.

Bošnjak, Branko. 1978. »Sistem idealizma – Platon«, u: Branko Bošnjak, *Grčka filozofija. Od prvih početaka do Aristotela*. Filozofska hrestomatija II (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978), str. 93–113.

Desnica, Vladan. 1998. »Proljeća Ivana Galeba«, u: Vladan Desnica, *Odabrana djela*, priredio Krešimir Nemeč (Vinkovci: Riječ, 1998), str. 17–316.

Divković, Mirko. 2006. *Latinsko-hrvatski rječnik* (Bjelovar: Dunja d.o.o., 2006), natuknica »amo«, str. 80a; natuknica »infamia«, str. 522b.

Filipović, Vladimir. 1979. »Immanuel Kant«, u: Vladimir Filipović (urednik), *Klasični njemački idealizam*. Filozofska hrestomatija VII (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: 1979), str. 16–44.

Guthrie, W.[illiam] K.[eith] C.[hampers]. 2007. *Povijest grčke filozofije. Kasni Platon i Akademija*, knjiga V, preveo Dražen Pehar (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2007).

Kant, Immanuel. 1957. *Kritika rasudne snage*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Kultura – Zagreb, 1957).

Kant, Immanuel. 1957. *Kritika rasudne snage*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Kultura, 1957), str. 74.

Kant, Immanuel. 1984. *Kritika čistoga uma*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984).

Kokić, Tonći. 2015. *Pregled antičke filozofije*, sveučilišni udžbenik (Zagreb: Naklada Breza, 2015).

Nemec, Krešimir. 1988. *Vladan Desnica* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1988).

Nemec, Krešimir. 1998. »Predgovor«, u: Vladan Desnica, *Odabrana djela*, priredio Krešimir Nemec (Vinkovci: Riječ, 1998), str. 7–13.

Pavlović, Branko. 1981. »Tajne dijaloga Timaj«, u: Platon, *Timaj*, sa grčkog prevela i objašnjenja dodala Marjanca Pakiž. Predgovor, podnaslovi i tematski pregled Branko Pavlović (Beograd: NIRO »Mladost«, 1981), str. 5–49.

Platon. 1981. *Timaj*, sa grčkog prevela i objašnjenja dodala Marjanca Pakiž. Predgovor, podnaslovi i tematski pregled Branko Pavlović (Beograd: NIRO »Mladost«, 1981).

Platon. 2009. *Država*. Prijevod Martin Kuzmić. Uvod i redakcija Jure Zovko (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2009).

Zovko, Jure. 2009. »Uvod«, u: Platon, *Država*. Prijevod Martin Kuzmić. Uvod i redakcija Jure Zovko (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2009), str. 7–58.